

Ismail Kadare

Don Kishoti në politikën e shekullit XX

Në një konference që u bë me pas e famshme, në vitin 1939, në Nju Jork, Thomas Mann-i, duke folur për një grindje midis poetit të madh pers Firduisit, autorit të Librit të Mbreterve (Shahname) dhe Shahut – punë honoraresh, pasi Shahu i kishte premtuar një sasi floriri për poemën e vet dhe pastaj ia kishte mohuar, – thoshte se gjëra të permasave të tilla mund t'u bëjnë vaki vetëm poetëve të mëdhenj epike.

Në të gjithë i dime – i kemi mesuar që në shkollë, – grindjet midis studentëve grekë për vendlindjen e Homerit. Është i njohur diskutimi nëse që Shekspiri vetë ai që i shkroi veprat e tij apo që Baconi. Një gjë pak a shumë e ngjashme ka ndodhur me Cervantesin në një vend të Ballkanit, të cilin ndoshta nuk e njihni. Diskutohet se ku që burgosur Cervantes, në Algjeri apo atje atje në Ballkan. Me sa duket kjo puna e burgimit të shkrimtarëve vazhdon t'u ngjalle shumë kureshti popujve sot dhe mendoj se është domethënë fakti që edhe pas kaq shumë vitesh në Gadishullin Ballkanik, flitet ende për burgimin e Cervantes-it, madje dhe pa ia ditur sakte emrin shkrimtarit.

Një folklorist shqiptar, duke folur për legjenda dhe kronika të vjetra mesjetare, përshkroi, përpara pak kohësh në shtyp, disa histori për Cervantes-in, që kishin kaluar nga goja në gojë, duke hedhur tezen se ka mundësi që Cervantes-i nuk ka qenë i burgosur në Algjeri, por në një qytet midis Shqipërisë dhe Malit të Zi. Ky studiues e bazon tezen e tij në rrefejat pleqsh, të cilët përqendroheshin në faktin se robi ishte një spanjoll shumë i ditur, për të cilin u pagua një sasi e madhe parash që ta liron nga burgu. Emri i tij del, ka raste Cervantes, ka raste Servet apo Sarvet. Dhe të gjitha rrefenjat perkojnë në një pikë, që ky rob i burgosur, kishte miq në Spanjë dhe ata, që nga larg, donin ta lironin me çdo kusht. Studiuesi pohon se ka fort të ngjare që Cervantes-i të ketë qenë rob në Ballkan, sepse bregdeti ballkanas është shumë i thyer dhe plot me guva e shpella të pershtatshme për piratët. Sidoqoftë, edhe në mos qoftë e vertete historia, është tepër emocionues për një shkrimtar fakti, që pleqtë e Ballkanit, që janë analfabete, të ruajnë në kujtesë fatin dhe jetën e këtij njeriu. S'duhet harruar që këta pleq mbajnë shumë drama në kujtesën e tyre dhe, në kohën që linden këto rrefenja, Cervantes-i nuk ishte botuar në Ballkan. Mendoj se është domethënëse që njëzëri injorante të mbajnë në kujtesë një shkrimtar, ndonëse kjo ndodh fort rrallë.

Njëzërimi ka një ndjeshmëri shumë të vecante për të zgjedhur se c'njëzëri do të përdoret për krijimet e tij, me çfarë njëzërizh do t'i mbrujë legjendat e veta. Sado e cuditshme që të duket, lidhja midis Cervantes-it dhe pleqve të Ballkanit ka një logjikë të brendshme. Një logjikë e brendshme e prek këto lidhje dhe e pohon atë.

Kjo, nga ana e saj ka të bëjë me temën që do të trajtoje me tej, me faktin që udhëtimi i Don Kishotit nuk është një udhëtim hapësiror, por bën pjesë në

udhëtimin e brendshëm të njëzimit. Udhëtimi i Don Kishotit ndodh në kohën e udhëtimeve të mëdha, sic është udhëtimi me i famshëm dhe me me bujë i historisë së njëzimit: zbulimi i Amerikës. Nuk mund të ketë, është e pamundur që në histori të ketë një zbulim më të madh se ky.

Bota, toka, globi tokësor u dyfishua. Por ka ndodhur dicka e habitshme: ky zbulim kaq i madh pothuaj se nuk la gjurmë në letërsinë botërore. Domethënë, nuk i pasuroi faqet e saj. E, megjithatë, udhëtimi i një marroku nga një fshat tjetër të Spanjës, një udhëtim që nuk i ka sjelle atij asgjë dhe që, nuk kishte pike rendësie për njëzimin, që nuk i ka sjelle atij asgjë dhe që, ndoshta, as që ka ndodhur fare, i jep njëzimit një nga kryeveprat më të mëdha letrare. A është kjo një kundërshti apo në logjikën e gjerave? Une besoj se nuk është kundërshti. Gjithmone, kur kanë ndodhur zbulime në bote, zbulime të mëdha, është shtruar ideja se këto zbulime do të transformonin letërsinë. Të fundit janë udhëtimet, zbulimet kozmike dhe sidomos fakti që njëri ka shkelur në Hënë. Për shumë njëzëz poezia po merrte fund në bote, sepse Hëna, një nga frymëzueset e poezisë, tashmë humbte misterin, meqë po shkelej nga njëri. Në e dime se kjo nuk ndodhi. E, megjithatë, me kalimin e kohës, kanë kaluar tashmë shumë vjet, udhëtimi i Don Kishotit i takon këtij kalendari të fshehtë. Prandaj ka ndikuar në letërsinë botërore më tepër se shpikja e lokomotives, më tepër se zbulimet e Kristofor Kolombit, më tepër se anijet kozmike. Ndonëse duhet të them se ky personazh i madh i historisë së njëzimit nuk ka bërë shpesh inkursione të gjalla në jetën njëzëzore. Jeta e këtij personazhi është e dyfishtë: ai bën pjesë njëkohësisht në trazimin e brendshëm të njëzimit, por edhe në jetën e jashtme të tij. Më pas do të mundohem të shpjegoj se përse duke dalë në botën e jashtme, kjo figurë është demtuar jashtëzakonisht. Përpara kësaj, do të hap një parantezë në lidhje me perkthimin e Don Kishotit në një vend të Ballkanit, në vendin tim, në Shqipëri. Është një fakt tipik që ky personazh hyn i gjallë në histori. Don Kishoti u perkthye në shqip nga peshkopi i Shqipërisë. Ky peshkop ishte në luftë me mbretin e ardhshëm të Shqipërisë. Peshkopi perpiqej ta permbyste monarkun. Për t'u dhënë guxim njëzëzve e, në rrugë të parë, vetes, në fillim perktheu Hamletin dhe Makbethin dhe arriti vertet ta permbyste mbretin. Më pas, mbreti rrezoi perseri peshkopin dhe u permbyste situata, dhe ndërsa peshkopi ishte ngujuar dhe tejet i trishtuar, iu vu perkthimit të Don Kishotit. Në parathënien më të cilën peshkopi shoqëron librin, thoshte se Don Kishoti do të Kuptohet në Ballkan më mirë se në çdo vend tjetër. Ai e gjeti një lidhje midis marrëdhënieve të Spanjës me hapësirat amerikane dhe lidhjeve të njëzëzve të Ballkanit me Perandorinë Otomane, vetëm se këtu fati është i perkundert. Ndërsa Spanja pushtoi hapësirat e mëdha amerikane, popujt e Ballkanit u pushtuan nga një tjetër forcë, që vinte nga hapësirat e mëdha. Është njëllë sikur Spanja të pushtojë nga indianët e Amerikës. E, megjithatë, ndodhi pak a shumë e njëjta gjë: Perandoria Otomane, që ishte jashtëzakonisht e madhe, krijoi marrëdhënie aventureske me popujt e Ballkanit. Ajo kishte qindra mijra ushtarë të një niveli të lartë, ushtarë të bindur, tepër të bindur, përse i mungonin oficeret. Kishte nevojë për cmendurinë ballkanase. Në këtë mënyrë shpjegohet që ushtria otomane e krijoi eliten e saj ushtarake kryesisht me oficerë ballkanas, sidomos shqiptarë. Kur u shperbe kjo perandori, të gjithë këta oficerë dhe mercenarë mbeten pa punë. Dhe këtu e gjen paralelizmin peshkopi midis këtyre njëzëzve dhe Don Kishotit dhe Sanco Pancos, që nuk kanë shkuar në Amerikë, por bredhin poshtë e perpjete dhe fillojnë të nderrojnë kthimin e të kaluarës. Peshkopi shqiptar thotë se të gjitha vendet e Ballkanit në shekullin XX janë mbushur me Don Kishote, por në po shohim se hi ja e tij vazhdon të shfaqet edhe sot në gadishull. Figura e Don Kishotit vazhdon të perdoret shumë shpesh tani midis partive politike. Nuk ka forcë politike që të mos ketë akuzuar lideret perendimore si Don Kishote. Këta të fundit kanë bërë të njëjten gjë duke akuzuar stalinistët si Don Kishote. E kështu

me rradhe, historia vazhdon. Ka disa jave, degjova ne fushaten elektorale presidenciale ne France qe njëfare Philippe de Viller, perpara kamerave, e cilesuan si një Don Kishot. Dhe sic e shikoni, Don Kishoti del i humbur ne te gjitha rastet, sepse ne te gjitha rastet popitikanet qe ia perdorin emrin jane nen nivelin e tij dhe nuk kane grime nga fisnikeria e tij.

Kjo eshte një karakteristike mijevecare e njërezimit. Besoj se dy pesonazhe te letersise dhe te botes, Prometeu dhe Don Kishoti, kane patur një fat te perbashket, jane korigjuar, kane ndryshuar jane reformuar nga njërezimi. Ne pamje te pare, duket një nder i madh qe i gjithë njërezimi merr pjese ne riberjen e një personazhi, porse ky ndryshim, ky korigjim mund te jete per mire ose per keq. Ne rastin e Prometeut, personazhi ka fituar dhe ne rastin e Don Kishotit ka humbur. Por ne te dyja rastet eshte dicka e jashtezakonshme qe njërezimi behet bashkeautor me shkrimtaret. Do te mundohem ta shpjegoj kete me thjesht. Le te marrim Prometeun: Prometeu nuk u krijua as nga legjenda dhe as nga Eskili ne kohen e tij, ashtu sic e njohim ne sot. Prometeu u pasuruar nga i gjithë njërezimi. Ai ka qene një personazh shume i koklavitur se ai qe njohim tani. Prometeu arriti te merrej vesh me Zeusin, ndersa pjesa me e madhe e njërezimit kete fakt nuk e njëh, domethene nuk e rinjëh, e ka shmangur, ia ka bere një korigjim personazhit. Me një fjale, e ka bere heroik Prometeun. Me Don Kishotin, sic thame me lart ndodh e kunderta, i humbet fisnikeria duke krahasuar me personazhet medioker. Schiller–i thoshte se perfytyronte korin e tragjeditve antike si një mur mbrojtës, si një ledh qe e mbron artin nga nderhyrja e njërezve, qe nuk duhet ta prekin ate. Sipas tij, pjesemarrja e spektatoreve greke ne teater do ta kishte shkateruar ate. Natyrisht eshte populli ai qe mban te gjalle artin dhe tjetër gje eshte ta mbash te gjlle artin dhe tjetër gje te nderhysh per ta rregulluar, per ta korigjuar, per ta riformuar. Sidoqofte, ekzistojne pesonazhe te medhenj, tek te cilet njërezimi ka nderhyre per t'i ndryshuar pikerisht per hir te popullaritetit te tyre. Nga ana tjetër, ka vepra temedha si Makbethi i Shekspirit; megjithate, Makbethi asnjëhere nuk eshte kthyer ne një figure popullore ne bote. Cuditerisht kjo ka ndodhur me shogen e tij, Ledin Makbeth, e cila vitet e fundit eshte perdorur si figure krahasuese per disa nga grate e udheheqesve komuniste, sidomos per Chiang Chingun, vejushen e Mao Ce Dunit, dhe, Elena Causheskun.

Kjo tregon se mund te kete vepra te medha te njërezimit, si Makbethi, Fausti, Vellezerit Karamazov etj, pesonazhet e te cilave i perkasin vetem gjithesise se artit. Te tjetër pesonazhe, si Prometeu apo Don Kishoti, dalin ne kete bote dhe pikerisht per shkak se kesaj daljeje vendosen perpara një prove shume te veshtire. Besoj se Don Kishoti vazhdon te jete edhe sot një pesonazh i pashpjeguar. Eshte e nevojshme te behet një perpjekje, një perpjekje e madhe nga te gjithë, per t'ia vene nderin ne vend, per ta ngritur serish ne vendin qe i takon. Nuk mund te lejohet qe Don Kishoti te perdore ne diskutimet politike. Historia e vertete e botes, ajo qe i intereson letersise dhe se ciles i perket Don Kishoti eshte, sic thame me lart, historia e brendshme e saj. Kalimi nga një bote tek tjetra, me fjale te tjetra, dalja ne klimen e eger te botes ku ne jetojme, sic eshte rasti i Don Kishotit, mund te kete rrjedhoja dramatike.

Published 2006–05–31
 Original in Albanian
 Contribution by Mehr Licht!
 First published in *Mehr Licht!* 26 (2006)
 © Ismail Kadare/Mehr Licht!
 © Eurozine